

SCHUMPETEROVA KONCEPCIJA POVIJESTI EKONOMSKE ANALIZE I MODERNA METODOLOGIJA EKONOMIJE

Autor naglašava da u ekonomskoj literaturi postoje različite koncepcije povijesti ekonomije kao znanosti i tu tezu on ilustrira pregledom naslova različitih knjiga iz historije ekonomije. Opsežno razmatra Schumpeterovu koncepciju ekonomije i koncepciju povijesti ekonomije opisujući njihove bitne osobine i specifičnosti. Iznosi da je to Schumpeter učinio na specifičan i zanimljiv način, ali njegov pristup ne daje holističku već parcijalnu, reduciranu i zastarjelu sliku ekonomije kao znanosti.

Uvod

Joseph Alois Schumpeter (1883.-1950.) bio je austrijski i amerčki građanin i ekonomist, bio je Mengerov i Bohm-Bawerkov učenik, profesor političke ekonomije na Sveučilištu u Gracu i Bonnu ; austrijski ministar financija i predsjednik Bidermann Banke. Poslije godine 1932. bio je profesor ekonomike na Sveučilištu Harvard u SAD. Neki povjesničari ekonomije ubrajaju ga u grupu najistaknutijih i najutjecajnijih ekonomista XX stoljeća. Pripadao je neoklasičnoj školi, odnosno njezinoj austrijskoj varijanti. Poznat je ponajprije po teoriji privrednog razvitka, po teoriji inovacija, po teoriji poduzetništva i kao povjesničar ekonomske misli.

Svoju koncepciju povijesti ekonomije Schumpeter je izložio u poznatoj i utjecajnoj knjizi “*History of Economic Analysis*“ koja je, u dva sveska, prvi put objavljena godine 1954. Godine 1975. ta je knjiga prevedena na hrvatski jezik i objavljena je (u dva sveska) pod naslovom “Povijest ekonomske analize.” Upravo u tom izdanju poznata je ekonomistima na hrvatskom i srpskom govornom području. U daljoj raspravi koristit ćemo se tim izdanjem ove knjige.

* Đ. Š. Medić, doktor znanosti, docent Ekonomskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Članak primljen u uredništvu: 09. 09. 2000.

Najšira “varijabla” (ili “jedinica analize”) koju povjesničari ekonomije uzimaju kao predmet razmatranja jest ekonomsko mišljenje, odnosno ekonomska misao koja nastaje kao rezultat procesa mišljenja. Preciznije rečeno, kao predmet razmatranja uzimaju se raznovrsni oblici i rezultati ekonomskog mišljenja, kao što su: ekonomske ideje, ekonomske hipoteze, ekonomska načela, ekonomske koncepcije, ekonomske teorije, ekonomske doktrine, ekonomska analiza, ekonomske zakonitosti, itd.

Nazivi knjiga i kolegija iz povijesti ekonomije

U literaturi i u nastavnim planovima - problemi i sadržaji iz povijesti ekonomije pojavljuju se pod različitim nazivima. Najčešći nazivi pod kojima se istražuju i/ili izlažu (prikazuju, prezentiraju) neki sadržaji iz povijesti ekonomije jesu ovi:

(1) Povijest političke ekonomije ¹ ;	(2) Povijest ekonomskih doktrina ²
(3) Povijest ekonomske analize ³ ;	(4) Povijest ekonomike ⁴
(5) Povijest ekonomske teorije ⁵ ;	(6) Razvoj ekonomskih doktrina ⁶
(7) Razvoj ekonomske analize ⁷	(8) Razvoj ekonomske misli ⁸

¹ Vidi: Vicomte Alban de Villeneuve-Bargemont: “Histoire de l’économie politique, ou Etudes historiques, philosophiques et religieuses sur l’économie politiques des peuples anciens et modernes”. Paris, 1841.; Blanqui, A.: “Histoire de l’économie politique”, Bruxelles, 1845.; Rosenberg D.: “Istorija političke ekonomije”, Beograd, 1949.; Sabolović D.: “Historija političke ekonomije”, Zagreb, 1971.

² Vidi: Heimann, E.: “History of Economic Doctrine”, Oxford University Press, New York, 1964.; Ch. Gide i Ch. Rist: “Histoire des doctrines économiques”. Paris, 1909. (Vidi prijevod: Š. Žid i Š. Rist: “Istorija ekonomskih doktrina”, Beograd, 1921.); Nešić, D.: “Historija ekonomskih doktrina”, Sarajevo, 1967.; Hutchison, Terrence W.: “A Review of Economic Doctrines”, 1890.-1929. Clarendon Press, Oxford, 1966. Lunaček, Valdemar: “Povijest ekonomskih doktrina”, Pravni fakultet u Zagrebu, 1996.

³ Vidi: Schumpeter, J. A.: “A History of Economic Analysis”. Oxford University Press, New York, 1954.; Backhouse, R.: “A History of Modern Economic Analysis”. B. Blackwell. Oxford, 1985.

⁴ Vidi: Stigler, G. J.: “Essays in the History of Economics”. The University of Chicago Press, Chicago, 1965.

⁵ Vidi: Patterson, S. H., ed.: “Readings in the History of Economic Theory”. McGraw-Hill, New York, 1932.; Rima, I.G., ed.: “Readings in the History of Economic Theory”. Holt, New York, 1970.; Ekelund, R. B., Jr., Hebert, R.: “A History of Economic Theory and Method”, Third edition, McGraw-Hill, New York, 1990. Ova je knjiga prevedena na hrvatski jezik pod naslovom: Ekelund, R. B., Jr i Hebert, R.: “Povijest ekonomske teorije i metode”. Mate, Zagreb, 1997.; Blaug, Mark: “Economic Theory in Retrospect”, Fourth Edition, CUP, London, 1985.; Baletić, Zvonimir: “Ekonomski proces i ekonomska teorija”, Informator, Zagreb, 1972.; Cannan, E.: “A Review of Economic Theory”, London, 1929.; Cannan, Edwin: “A History of the Theories of Production and Distribution in English Political Economy from 1776 to 1846”, Third Edition, Percival and Co., London, 1917.

⁶ Vidi: Gray, A.: “The Development of Economic Doctrine”, Longmans, New York, 1933.

⁷ Vidi: Rima, Ingrid H.: “Development of Economic Analysis”, Third Edition, Irwin, Homewood. Ill., 1978.

⁸ Vidi: Spiegel, H. W., ed.: “The Development of Economic Thought”. Wiley, New York, 1952.; Mirković, Mijo: “Razvoj ekonomske misli u XIX veku”, I. K. P Gece Kona, Beograd, 1938.;

- (9) Razvoj ekonomskih ideja⁹ (10) Ekonomske doktrine¹⁰
(11) Povijest ekonomske misli¹¹ (12) Škole ekonomske misli¹².

Sve navedene razlike u nazivima knjiga i nazivima znanstveno-nastavnih kolegija iz povijesti ekonomije, valja promatrati u kontekstu slobode mišljenja, slobode znanstvenog istraživanja, različitih povijesnih situacija, tradicija, akademske tolerancije i dijaloga koji su preduvjet za razvitak znanosti i osobni duhovni razvitak studenata, znanstvenika i profesora¹³ Pored toga, ovdje je potrebno imati u vidu da ekonomija i mnogi njezini djelovi (uključujući i povijest ekonomije) ne pripadaju egzaktnim znanostima, već pripadaju u društvenim znanostima kojih se sadržaji i nazivi često mijenjaju s promjenama ekonomske i političke stvarnosti i svijesti o njoj.

U ovom članku razmatramo nekoliko važnih pitanja: (a) Kako je Schumpeter riješio dileme o predmetu istraživanja u povijesti ekonomije kao znanosti? (b) Kako on, u tom kontekstu, definira ekonomiku, političku ekonomiju i njihove veze? (c) Kako izgleda njegova koncepcija povijesti ekonomije? (d) Kako je on sagledao, objašnjavao i rješavao odnos između pozitivnih i normativnih teorija, odnosno

Šoškić, B.: "Razvoj ekonomske misli", Savremena administracija, Beograd, 1970.; Dragičević, A.: "Razvoj ekonomske misli", Centar za kulturnu djelatnost, Zagreb, 1987.

⁹ Vidi: Janković, N.: "Ogled o razvoju ekonomskih ideja", Istraživačko-izdavački centar SSO Srbije, Beograd, 1986.; Galbraith, J. K.: "Ekonomija u perspektivi", Kričička povijest, (prijevod s engleskog), Mate, Zagreb, 1995.

¹⁰ Vidi: Blagojević, Obren, i Sekulović, Marko: "Ekonomske doktrine", Peto prerađeno i dopunjeno izdanje. Privredni pregled, Beograd, 1990.; Šoškić, B.: "Ekonomske doktrine", Savremena administracija, Beograd, 1975.; M. Jakšić i L. Pejić: "Doktrine velikih ekonomista", Peto izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Ekonomski fakultet, Beograd, 1997.

¹¹ Vidi: Roll, E.: "A History of Economic Thought", Fourth Edition, Irwin, Homewood, Ill., 1974. Vidi prijevod: Roll, E.: "Povijest ekonomske misli", Kultura, Zagreb, 1956.; Čerkovec, V. N., glavni red.: "Vsemirnaja istorija ekonomičeskoj mysli.", Tom 1, Myslj, Moskva, 1987.; Marković, Milo: "Istorija ekonomske misli", I, II., Univerzitetska riječ, Titograd., 1984.; Vrančić, Ivan, red.: "Prilozi za povijest ekonomske misli na tlu Jugoslavije", Informator, Zagreb, 1984.; Stpetić, Vladimir: "Studije iz povijesti naše ekonomske misli", Zagreb, 1989.; Napoleoni, Claudio: "Economic Thought of the Twentieth Century", M. Robertson and Co., London, 1974. Vidi prijevod na hrvatski jezik: Napoleoni, C.: "Ekonomska misao XX. stoljeća", CKD, Zagreb, 1981.; "Screpanti, E. and Zamagni, S.: "An Outline of the History of Economic Thought", Clarendon Press, Oxford, 1995.

¹² Vidi knjige iz serije: Schools of Thought in Economics, Vol. 12. E. Elgar, Aldershot, U. K., 1992. Urednik serije poznati je povjesničar, analitičar i metodolog ekonomske misli-profesor Mark Blaug. Vidi još knjige: Douglas M. and Miller, A., eds: "A Modern Guide to Economic Thought. An Introduction to Comparative Schools of Thought in Economics", E. Elgar, Aldershot. (England), 1991.; Dow, Sheila C.: "Macroeconomic Thought. A Methodological Approach", B. Blackwell, Oxford, 1985.

¹³ O osobnom intelektualnom i duhovnom razvitku vidi detaljnije u knjigama: Russell, Peter: "Buđenje planeta", (Globalni mozak). Globus, Zagreb, 1989.; Capra, Fritjof: "Vrijeme preokreta", (Znanost, društvo i nastupajuća kultura), Globus, Zagreb, 1987.; Prentice, Mulford: "Moć duha", Nova arka, Zagreb, 1997. Prentice, Mulford: "Zablude misli"; Nova arka, Zagreb, 1995.; Goleman, Daniel: "Emocionalna inteligencija", Mozaik knjiga, Zagreb, 1997.; Srića, Velimir: "Upravljanje kreativnošću", Školska knjiga, Zagreb, 1994.

veze između znanosti, ideologije i politike? Kakav je utjecaj imala njegova koncepcija na kasnija kretanja u povijesti, metodologiji i filozofiji ekonomije?

Izbor predmeta istraživanja i stare dileme o odnosu političke ekonomije i ekonomike

Schumpeter jasno ističe da je povijest ekonomije moguće koncipirati i pisati (a) kao povijest ekonomske misli, (b) kao povijest političke ekonomije ili (c) kao povijest ekonomske analize. On se opredjeljuje za pisanje povijesti ekonomske analize, odnosno za povijest ekonomike (jer ta dva pojma uzima kao sinonime). Na nekoliko mjesta ističe da se povijest ekonomske analize bitno razlikuje od povijesti ekonomske misli i povijesti političke ekonomije.¹⁴

Glavna je razlika između navedenih koncepcija u pojmovnom razumijevanju ekonomije kao znanosti i u izboru predmeta istraživanja kojim se ona bavi. Sljedeći neoklasičnu školu, Schumpeter smatra da ekonomija kao znanost, u užem i strožem smislu riječi, mora biti vrijednosno neutralna znanost iz koje je potrebno čistiti i izbacivati subjektivne, vrijednosne sudove i druge ideološke elemente - jer se oni u njoj, kroz čitavu povjest, ponavljaju i isprepliću s "objektivno znanstvenim" elementima.

Ekonomija se, prema neoklasičnoj koncepciji, ne mora baviti vrednotama i ciljevima, već samo tehnikama analize (analitičkim oruđima) i instrumentima ostvarivanja ciljeva - koje pred znanost i znanstvenike postavljaju subjekti izvan znanosti (obično političari ili drugi nositelji društvene moći). Ovdje se ekonomski sistem promatra kao skup tržišta, odnosno kao samopokretan stroj. Studij ekonomije obično počinje studijem mikroekonomije i razumjeva se, uglavnom, kao studij funkcioniranja tržišta i "horizontalnih" (odnosno funkcionalnih) veza između sudionika pojedinih tržišta. Makroekonomija se pojavljuje poslije i kao "dodatak" mikroekonomiji. Takvu vrstu ekonomije (kao znanosti) Schumpeter (isto kao L. Robbins i drugi neoklasičari) označuje terminom - ekonomika. Svoju koncepciju ekonomike (koja se značajno razlikuje od koncepcije L. Robbinsa i drugih neoklasičara) i Schumpeter nudi kao zamjenu za političku ekonomiju, tj. kao zamjenu za drugi, drugačiji i širi pristup ekonomiji.

Politekonomske pristup ekonomiji, pored rasprave o ekonomiziranju i tehnikama ekonomske analize, sasvim jasno prihvaća i identificira neke političke i ekonomske vrednote (kao što su sloboda, jednakost, pravednost, efikasnost, demokracija, itd.) i čitav problem ekonomiziranja razmatra u tom širem (danom ili izabranom) društvenom i povijesnom "okviru", vodeći računa, ne samo o "horizontalnoj", nego i o prostornoj, vremenskoj i hijerarhijskoj ("okomitoj") dimenziji ekonomskih odnosa. Razmatra, pored toga, veze između ekonomije i politike, povije-

¹⁴ Vidi: J. A. Schumpeter: "Povijest ekonomske analize", Informator, Zagreb, 1975., prvi svezak, str. 32.

snu uvjetovanost ekonomskih sustava i stanje i kretanje proizvodnih odnosa između ekonomskih subjekata, socijalnih grupa i država. Slijedeći tzv. vrijednosno neutralni (u biti inženjerski i mehanicistički pristup ekonomiji kao znanosti) Schumpeter za predmet istraživanja, naprotiv, uzima samo tehnike ekonomske analize stvarnosti i kroz čitavu ih knjigu bezuspješno pokušava osloboditi od vrijednosnih sudova i drugih subjektivnih elemenata.

Ekonomisti su dugo ekonomiju kao znanost poistovjećivali s političkom ekonomijom, tj. s onom znanstvenom disciplinom s kojom je ekonomija, u vrijeme klasične liberalne škole, započela svoj razvitak. Njezini osnivači (Adam Smith, David Ricardo i drugi) definirali su predmet istraživanja u političkoj ekonomiji i počeli je izdvajati iz filozofije, etike, religije i politike. Oni su formirali posebno znanstveno područje (političku ekonomiju) koje je zadržalo veze s filozofijom, etikom, ideologijom i politikom. Mnogi su povjesničari povijest ekonomije vidjeli i pisali kao povijest političke ekonomije, zapostavljajući historije ostalih znanstvenih ekonomskih disciplina i izbacujući ih iz opće povijesti ekonomije kao znanosti.

Nakon pojave Marshallove knjige "Principi ekonomike" (1890.), u neoklasičnoj je školi (koja započinje svoj razvitak marginalističkom revolucijom u sedamdesetim godinama 19. stoljeća) nastala zbrka u terminima i u pojmovnom razumijevanju "ekonomike" i "političke ekonomije" i njihovih međusobnih odnosa. Pokušavajući iz ekonomije izbaciti moralne sudove i ekonomiju kao znanost približiti fizici i drugim egzaktnim znanostima, sve je veći broj neoklasičnih ekonomista odbacivao termin "politička ekonomija" i zamjenjivao ga terminom "ekonomika", tretirajući ekonomiku kao opću, uvodnu i vrijednosno neutralnu znanost. Pritom su neki, kao na primjer A. Marshall (1842.-1924.), ekonomiku uzimali kao sinonim za političku ekonomiju. Marshallovi sljedbenici taj su termin i njegov sadržaj sve više koncipirali i definirali kao alternativu terminu, pojmu i koncepciji političke ekonomije. U tom se kontekstu, u području dominacije neoklasične škole, ekonomika (a ne politička ekonomija) tretirala kao osnovna ekonomska disciplinu preko koje se studenti, na prvoj godini studija, uvode u ekonomsku znanost.

Povijest ekonomije neoklasičari su počeli promatrati i pisati kao povijest ekonomike ili kao povijest ekonomske analize, što je i Schumpeter prihvatio. Nakon krize kejnzijanizma na Zapadu i marksizma na Istoku, u osamdesetim i u devedesetim godinama XX. stoljeća, takve su tendencije obnovljene i osnažene u svim tranzicijskim zemljama u kojim su nositelji političke moći prihvatili neoliberalnu (neoklasičnu) školu kao teorijsku osnovicu objašnjavanja, organiziranja i usmerivanja ekonomskih procesa. Sadašnja kriza procesa tranzicije (i neoliberalne škole) motivira znanstvenike da ponovno preispituju i kompariraju razne koncepcije uvodnog kolegija na studiju ekonomije i različite koncepcije povijesti ekonomije.

Promatrajući ekonomiju i povijest ekonomije sa drugačijeg filozofskog i metodološkog stajališta, ovdje želim naglasiti da su neoklasične redukcije ekonomije

na ekonomiku i povijesti ekonomije na povijest ekonomike neprihvatljive, isto tako kao što su neprihvatljive redukcije ekonomije na političku ekonomiju i redukcije povijesti ekonomije na povijest političke ekonomije. Ta su dva pristupa neprihvatljiva zato što nude (i mogu nuditi), previše reduciranu i parcijalnu sliku ekonomije i povijesti ekonomije.

Ekonomija je postala širok i razgranati sistem znanja o proizvodnji, raspodjeli, razmjeni i potrošnji materijalnih dobara i usluga - u različitim tehnološkim, institucionalnim i drugim povijesnim uvjetima. Nju, kao znanstveno područje, ne smije se brkati s ekonomikom ili političkom ekonomijom. One su samo dvije (i to početne) posebne znanstvene discipline koje se jasno razlikuju po metodološkoj osnovi, po metodama i predmetu istraživanja.¹⁵ Ekonomija kao znanstveno područje, pored njih, obuhvaća još i niz drugih znanstvenih disciplina (kao što su javne financije, računovodstvo, monetarna ekonomija itd.). Neprihvatljivi su i pokušaji zamjene političke ekonomije ekonomikom (što se sada zbiva u tranzicijskim zemljama) i pokušaji zamjene ekonomike političkom ekonomijom. Neprihvatljivi su zato što obično nemaju spoznajno valjano obrazloženje, već se zadovoljavaju interesnim i političkim kriterijima i objašnjenjima toga postupka. U tom postupku znanstveni kriteriji vrednovanja najčešće zapostavljaju ili zamjenjuju političkim kriterijima koje (direktno ili posredno) nameće jedan centar političke moći (koji preferira, recimo, širi, politekonomske pristup ekonomiji) ili drugi centar moći (koji preferira, recimo, uži, ekonomistički pristup i ekonomiku.)

Najbolja su rješenja tih starih (ali još uvijek aktualnih) metodološko-teorijskih dilema u tranzicijskim zemljama prihvaćanje slobode mišljenja, kritike i akademske tolerancije; a pluralizam škola ekonomske misli; otklanjanje terminološke i pojmovne zbrke i razgraničivanje političke ekonomije i ekonomike kao posebnih znanstvenih disciplina koje imaju niz dodirnih točaka, ali različiti pristup, različit predmet istraživanja te posebnu, različitu ulogu u nastavnim planovima i obrazovanju različitih profila ekonomista.

Stari problem ideološke pristranosti, ideološkog iskrivljivanja činjenica i problem manipulacije vrednotama i moralnim sudovima, (koji se pojavljuje kako u političkoj ekonomiji, tako i u ekonomici i drugim disciplinama) može se - i mora - rješavati na drugi način: priznavanjem i jasnim definiranjem (a ne negiranjem) etičkih osnova ekonomskih znanja; komparacijama, kritikama i poticanjem konkurencije na strani ponude znanja; afirmacijom obrazovanja u kojem dominira socijalizacija (a ne manipulacija); metodama širenja, a ne metodama sužavanja svijesti; širenjem povijesnog i holističkog (a ne jednodimenzionalnog) pristupa studiju ekonomije; zatim uz pomoć studija povijesti ekonomske misli i širenjem svijesti o relativnosti znanstvenog znanja, odnosno svijesti o prednostima i nedostacima, dometima i ograničenjima pojedinih pristupa i škola ekonomskog miš-

¹⁵ O razlici između političke ekonomije i ekonomike pisao je akademik Adolf Dragičević u nekoliko radova. Vidi, na primjer, ove knjige: Adolf Dragičević i Stjenko Vranjican: "Politička ekonomija", Prvi dio, Pravni fakultet Zagreb, 1995., str. 136-140.; Dragičević Adolf i Dragičević Dražen: "Leksikon ekonomije i informatike, Informator, Zagreb, 1999., str.139.

ljenja, itd. Tek poslije toga, studenti i drugi potrošači znanstvenih znanja mogu doći do realne svijesti o svom identitetu i sami mogu izabrati ovaj ili onaj pogled na svijet; ovu ili onu viziju ekonomije; ovu ili onu vrijednosnu orijentaciju i na njoj zasnovano znanstveno znanje. Tek poslije toga naručitelji i potrošači znanstvenih znanja mogu biti u poziciji slobodnog građanina koji izabire i prihvaća (ili ne prihvaća) ovu ili onu koncepciju znanosti, ovu ili onu koncepciju njezine povijesti.

Schumpeterovo opredjeljenje za ekonomiku i povijest ekonomike specifično je i različito od niza drugih teoretičara neoklasične škole. Specifičnost njegovog rješenja vidi se najprije u tome što je sintagmi “ekonomska analiza” dao novi smisao i novi (širi) sadržaj, što ćemo u nastavku ove rasprave podrobnije prikazati.

Schumpeterovo razgraničivanje važnih pojmova

Pokušajmo sada vidjeti kako Schumpeter definira i razgraničuje neke osnovne pojmove kojima se koristi, kao što su: ekonomska misao, vizija stvarnosti, znanost, ekonomika (ekonomska analiza) i politička ekonomija. Razlikovanje i razgraničavanje pojmova važno je za razumijevanje pitanja: zašto Schumpeter povijest ekonomije koncipira kao povijest ekonomske analize koja se, kako i on naglašava, bitno razlikuje od povijesti političke ekonomije i povijesti ekonomske misli?

Polazna kategorija, početna “jedinica analize”, odnosno početni predmet razmatranja u Schumpeterovoj “Povijesti ekonomske analize” jest ekonomska misao, premda on to posebno ne naglašava. Iz ekonomske misli on izdvaja one njezine elemente (ekonomsku povijest, ekonomsku sociologiju, statistiku i - nejasan pojam - “teoriju”) koje smatra posebno značajnima i koje označuje terminom “ekonomika”, odnosno “ekonomska analiza”.

Ekonomsku misao Schumpeter definira kao “ukupnost svih mišljenja i želja koje se tiču ekonomskih predmeta, osobito koja se tiču javne politike u vezi s tim predmetima, i koja, u nekom datom vremenu i mjestu, kolaju u javnoj svijesti. Javna svijest, pak, ističe Schumpeter, nikad nije nešto nediferencirano ili homogeno, već rezultat podjele odgovarajuće zajednice na u grupe ili klase različitog karaktera. Drugim riječima, javna svijest odražava manje-više varljivo, i u nekim vremenima varljivije nego u drugima, klasnu strukturu odgovarajućeg društva i grupne svijesti i stavove koji je formiraju. Kako te grupne svijesti imaju različite mogućnosti da dođu do izražaja, a osobito da ostave svoj biljeg na literaturi koju će imati pred očima kasnije generacije, pojavljuje se pitanje interpretacije koje je uvijek teško, a ponekad i nemoguće riješiti. Javna svijest vremena i mjesta ne razlikuje se samo po pojedinim dijelovima već i prema položaju i inteligenciji pojedinaca koji čine isti horizontalni ili vertikalni dio. Jedna je stvar s političarima, druga s trgovcima, farmerima i radnicima koje ti političari ‘predstavljaju’. A nju mogu u sisteme političke ekonomije unijeti pisci koji pripadaju ili se sami pri-

družuju pojedinim grupama. Sa druge strane ona može graniti, ili se djelomično poklapati, s analitičkim radom, kao što je čest slučaj s raspravama koje su pisali pripadnici trgovačke i industrijske buržoazije.”¹⁶ (Pojedine termine i sintagme istaknuo je Đ. M.)

U razumijevanju i definiranju znanosti Schumpeter se koristi empirizmom i instrumentalnim pristupom. On najprije daje prilično široku, otvorenu, ali spornu definiciju znanosti, a zatim sadržaj toga pojma sve više sužava na tehnike analize stvarnosti. “Znanost je - piše Schumpeter- svaka vrsta znanja koja je predmet svjesnih napora na njegovom poboljšanju. Takvi napori dovode do navika uma – metoda i ‘tehnika’ - i vladanja činjenicama koje su izdvojene pomoću tih tehnika, a te su navike iznad nivoa mentalnih navika i činjeničnog poznavanja života. Prema tome, mogli bismo prihvatiti praktično identičnu definiciju: znanost je svako područje znanja koje je razvilo specijalizirane tehnike utvrđivanja činjenica i interpretacije ili zaključivanja (analiza).” Naglašavajući sociološke dimenzije te definicije, Schumpeter dalje ističe: “znanost je svako područje znanja u kojem postoje ljudi, takozvani istraživači ili znanstvenici ili učenjaci, koji rade na zadaći poboljšanja postojećeg fonda činjenica i metoda, i koji, čineći to, stječu poznavanje činjenica i metoda koje ih razlikuje od ‘laika’ i, konačno, i od običnih ‘praktičara’. Mnoge druge definicije - ističe Schumpeter, slijedeći princip relativnosti znanja i tolerancije - bile bi jednako dobre.” U definiranju znanosti i ocjeni nekog područja kao znanstvenog ili neznanstvenog ne treba, kaže Schumpeter, biti osjetljiv, jer “nazvati jedno područje znanstvenim ne bi smjelo značiti ni kompliment, niti suprotno od toga.”¹⁷

U istraživanju povijesti ekonomije Schumpetera zanimaju prvenstveno “činjenice koje se mogu verificirati opažanjem ili eksperimentom” i metode koje se zasnivaju na logičkom zaključivanju iz provjerljivih činjenica. Slijedeći filozofiju empirizma i “stajalište empirijske znanosti, bar toliko koliko su njezina načela priznata u ekonomiji” mi moramo - ističe Schumpeter, čime relativizira svoju koncepciju - imati u vidu i ovo: “...iako ćemo interpretirati doktrine s tog stajališta, time ne polažemo pravo ni na kakvu “apsolutnu” valjanost; te iako, rezonirajući s tog stajališta, možemo bilo koju tvrdnju ili metodu proglasiti pogrešnom – naravno uvijek u odnosu na povijesne uvjete u kojima su formulirane - time ih ne isključujemo iz okvira znanstvene misli u našem prvotnom (najširem) smislu riječi, ili da se izrazimo nešto drugačije, ne poričemo im znanstveni karakter - što se mora ocjenjivati, ako to uopće treba, prema “profesionalnim” standardima svakog vremena i mjesta.”¹⁸ U daljem tekstu ostalo je ipak nejasno što su to “profesionalni standardi svakog vremena i mjesta” - objektivni kriteriji vrednovanja ili subjektivne procjene zasnovane na nekim filozofskim i etičkim orijentacijama koje prihvaća neka znanstvena i društvena zajednica? Poslije ćemo vidjeti da su i kod

¹⁶ J. A. Schumpeter: “Povijest ekonomske analize”, Informator, Zagreb, 1975., prvi svezak, str. 33.

¹⁷ Isto, str. 6-7.

¹⁸ Isto, str. 8.

Schumpetera "kriteriji vrednovanja" i "profesionalni standardi" ipak značajno determinirani s onim od čega on pokušava pobjeći, tj. vizijom stvarnosti, metafizikom ekonomije, etičkim orijentacijama, subjektivnim procjenama i subjektivnim izborom jedne od mogućih opcija.

Pojam političke ekonomije Schumpeter reducira na normativnu teoriju i ekonomsku politiku, što je pogrešno. "Pod sistemom političke ekonomije - ističe on - shvaćam izlaganje sveobuhvatnog sistema ekonomskih politika koje njihovi autori zastupaju na temelju nekih zajedničkih (normativnih) načela, kao što su načela ekonomskog liberalizma, socijalizma, itd."¹⁹ Politička ekonomija, prije Schumpetera i u njegovo vrijeme, a pogotovo u našem vremenu, pored normativnih sadrži i tzv. pozitivne teorije i niz drugih aspekata koji izlaze iz dualističke podjele ekonomske teorije na normativnu i pozitivnu.

Termine "ekonomika" i "ekonomska analiza" Schumpeter upotrebljava kao sinonime. Kao što se nekad sintagma "politička ekonomija" koristila (što je bilo pogrešno) za označavanje "opće ekonomske teorije", tako i Schumpeter čini istu grešku, jer termine "ekonomika" i "ekonomska analiza" upotrebljava za označavanje "opće ekonomske teorije", ističući da se ona razlikuje od posebnih i primijenjenih disciplina, kao što su - novac i bankarstvo, privredni ciklusi, vanjska trgovina, itd.

Slijedeći scijentizam, Schumpeter ekonomiku kao znanost, razumijeva i objašnjava kao instrumentalno znanje, koje je dobijeno upotrebom specijalnih tehnika analize i koje je očišćeno od vrijednosnih sudova, ideologija i političke ekonomije. Njegovo definiranje ekonomike bitno se razlikuje od poznate definicije Lionela C. Robbinsa (1898.-1984.) koju slijedi većina neoklasičnih ekonomista (Schumpeter i po tome predstavlja posebnu pojavu unutar neoklasične škole). U knjizi "Essay on the nature and significance of economic science" L. Robbins je godine 1932. odbacio do tada uobičajeno shvaćanje da sve aktivnosti koje pridonose ekonomskom blagostanju jesu ekonomske aktivnosti. Ekonomska aktivnost ljudi (koja je usmjerena na proizvodnju, raspodjelu, razmjenu i potrošnju materijalnih dobara i usluga) ima tehnološke, etičke, političke, pravne, prostorne, vremenske, organizacijske, alokacijske i druge dimenzije i aspekte. U njoj se pojavljuje i nesklad između ljudskih želja i ciljeva, s jedne i oskudnih resursa, materijalnih sredstava i raspoloživog vremena, koji se mogu upotrebljavati alternativno, sa druge strane. U koncipiranju i definiranju osnovne ekonomske discipline, neoklasičari, od L. Robbinsa pa do našeg vremena uglavnom napuštaju tu cjelovitu viziju ekonomskih aktivnosti. Oni iz nje izdvajaju, naglašavaju i istražuju samo jedan od navedenih aspekata, tj. problem nesklada između potreba (želja) i raspoloživih materijalnih sredstava, odnosno problem alokacije (i proizvodne upotrebe) rijetkih resursa koji se mogu koristiti alternativno. Pojam ekonomske aktivnosti L. Robbins reducira na onu vrstu ponašanja ljudi koja rješava njihove dileme o tome: kako se ponašati u svijetu oskudnosti i rijetkosti ma-

¹⁹ Isto, str. 32.

terijalnih resursa i sredstava koja su oskudna, a ljudske potrebe i želje neograničene?

Ekonomika je, prema Robbinsu, znanost koja je neutralna prema vrednotama i ekonomsko-političkim ciljevima. Ona istražuje samo ono ponašanje ljudi koje poprima oblik izbora, tj. "znanost koja proučava ljudsko ponašanje kao odnos između ciljeva i oskudnih sredstava koja su podobna za alternativnu upotrebu".²⁰ Tako je ekonomija reducirana – kako je Kotarbinski govorio – na jednu vrstu prakseologije, odnosno na deduktivnu i inženjersku znanost. Ovom kritikom ne želim reći da takva vrsta znanja nije potrebna. Naprotiv, potrebna je, posebno u obrazovanju jednog profila ekonomskih stručnjaka, tj. ekonomskih tehničara, koji se zadovoljavaju tom vrstom i razinom znanja i ne žele stjecati drugačije, šire i više vrste i razina znanja. Slijedeći mehanicističko poimanje stvarnosti i utilitarizam, takva koncepcija ekonomije (pogotovo ako se nudi kao jedina i bez povijesnog uvida u nastajanje i sadašnje stanje ekonomije kao znanosti) sužava vidno polje sudenata i ekonomista. Ona ih pretvara u inženjere ekonomizma i sluge onih koji određuju vrednote i ciljeve kojim ekonomisti i njihova ekonomistička analiza moraju služiti kao sredstvo ostvarivanja neke i nečije moći.

Premda Schumpeter dijeli Robbinsovo shvaćanje o vrijednosnoj neutralnosti ekonomike, Schumpeterova je koncepcija specifična i bitno se razlikuje od Robbinsa po tome što Schumpeter u ekonomiku uključuje ekonomsku povijest, statistiku i "teoriju". Termin "teorija" on ovdje upotrebljava za označivanje "kutije s alatima", tj. za označivanje hipoteza, aksioma, teorema, zakona i objašnjenja dobijenih na osnovi specijaliziranih tehnika analize i racionalnog zaključivanja.

Nakon razmatranja prigovora da nikakva analiza danih prilika neke privrede niti primjena jedne teorije nije moguća "bez uvođenja povijesno-političkog okvira unutar kojeg oni moraju da se potvrde", Schumpeter, naknadno, u ekonomsku analizu uključuje i – ekonomsku sociologiju, s očitom namjerom da ona popuni prazninu koja je nastala isključivanjem političke ekonomije. Prema Schumpeteru, dakle, ekonomika ili ekonomska analiza kao "opća ekonomska znanost", obuhvaća ukupnost povijesnih, statističkih, teorijskih i socioloških tehnika analize i rezultate koje, takozvani istraživači (ili znanstvenici), uz pomoć tih tehnika, dobivaju i prikazuju javnom mnijenju.

"Ekonomska analiza - ističe Schumpeter - bavi se pitanjem kako se ljudi ponašaju u bilo kojem vremenu i do kojih ekonomskih posljedica dovode ponašajući se tako; ekonomska sociologija bavi se pitanjem zašto se oni ponašaju onako kako se ponašaju."²¹ Pritom Schumpeter u analizu ljudskog ponašanja uključuje ne samo analizu ljudskih "akcija, motiva i sklonosti", već i analizu "društvenih institucija koje su važne za ekonomsko ponašanje, kao što su država, nasljeđivanje

²⁰ Citirano prema knjizi: C. Napoleoni: "Ekonomska misao XX. stoljeća", CKD. Zagreb, 1976., str. 32.

²¹ Schumpeter, A. J.: "Povijest ekonomske analize", I., str. 18.

vlasništva, ugovor itd.” Na taj se način neki sadržaji političke ekonomije (uključujući vrednote i interese, koji se javljaju kao motivi ponašanja) ponovo (ali ne druga i “mala vrata”) vraćaju u Schumpeterovu koncepciju znanstvene ekonomike.

Sve to pokazuje da se Schumpeter, bježeći od termina “politička ekonomija” i od vrijednosnih sudova, nije uspio osloboditi ni od vrijednosnih sudova, niti od sadržaja političke ekonomije. Sve to pokazuje da potreba razgraničavanja ideologije i ekonomske znanosti, odnosno potreba isključivanja ideoloških (i drugih) zabluda iz ekonomske znanosti, nije dovoljan razlog (već nevješti izgovor) za napuštanje političke ekonomije i zamjenu te znanosti širokom (Schumpeterovom) ili užom (Robbinsovom) koncepcijom ekonomike. Subjektivizam i ideološki elementi (kao istine ili kao zablude) prisutni su ne samo u političkoj ekonomiji nego, isto tako, u ekonomici i u drugim disciplinama. Tako se, na primjer, čitava neoklasična koncepcija ekonomike, koja pretendira na objektivnost, zasniva na subjektivnoj teoriji vrijednosti, na subjektivnim iskazima, odnosno na subjektivnoj teoriji korisnosti roba i usluga!?

Ideologija i ekonomska analiza

Schumpetera zanima pitanje: može li ekonomska analiza biti odvojena od utjecaja ideologije u istoj mjeri u kojoj su tehnike analize u fizici (i drugim egzaktnim znanostima) odvojene od ideologije? Nakon detaljnijeg (i loše sistematiziranog) razmatranja toga pitanja, on je sam zaključio da je teško, gotovo nemoguće, postići potpuno odvajanje procesa ekonomske analize od ideologije. Zato on pokušava “vidjeti gdje ideološki elementi mogu u njega ući i koja su naša sredstva da ih prepoznamo i odstranimo”²²

Taj vrijedan cilj (koji moraju slijediti povjesničari i analitičari ekonomske misli), teško je, kaže Schumpeter, ostvariti, jer svakom “analitičkom naporu nužno prethodi predanalitički spoznajni čin koji pruža sirovinu za analitički napor.” Taj predanalitički spoznajni čin Schumpeter označuje terminom vizija stvarnosti, a neki drugi metodolozi to nazivaju – metafizičkom osnovom znanosti.²³ “Zanimljivo je – ističe Schumpeter – da vizija te vrste ne samo da mora povijesno prethoditi pojavi analitičkog napora u bilo kojem području, već također mora iznova ulaziti u povijest svake razvijene znanosti svaki put kada nas uči da gledamo stvari u svjetlu kojeg izvor ne možemo naći u činjenicama, metodama i rezultatima ranijeg stanja znanosti”.²⁴

²² Isto, str. 35.

²³ Vidi, na primjer, knjigu: Đuro Šušnjić: “Metodologija”. Čigoja štampa, Beograd, 1999., str. 7-34.

²⁴ J. A. Schumpeter:” Povijest ekonomske analize”, I., str. 35.

“Analitički posao počinje materijalom koji nam pruža naša vizija stvari, a ta vizija je, gotovo po definiciji, ideološka. Ona pokazuje sliku stvari kakvu mi vidimo i gdje god postoji bilo koji motiv da se želi vidjeti radije u jednom nego u drugom svjetlu, način na koji gledamo stvari jedva se može razlikovati od načina na koji ih želimo vidjeti. (Psiholozi tu pojavu označavaju terminom ‘perceptivna greška’ - primjedba Đ. M.) Što je poštenija i naivnija naša vizija, manja je mogućnost da se konačno pojavi nešto što bi moglo pretendirati na opću valjanost”.²⁵

Moralne i ideološke stavove Schumpeter tretira (što je ispravno) kao subjektivne kategorije, kao dio javne svijesti koja je bitno uvjetovana socijalnim i klasnim položajem ljudi, a tehnike ekonomske analize tretira (što je sporno) kao objektivne elemente, koje je postepeno moguće “očistiti” od vrijednosnih sudova i ideologija.

Slijedeći stav da je vrijednosne sudove moguće i potrebno izdvojiti iz znanosti, i Schumpeter se ponekad koristi tehnikom sužavanja svijesti, tj. s vođenjem svih mogućih opcija na dvije, prikazujući jednu kao “dobru”, a drugu kao “lošu”. Povijest ekonomske misli - ističe on - moguće je pisati kao povijest koja za centralni predmet ima praćenje promjene vrijednosnih stavova, ideologija ili sistema političkih ekonomija, tako da se samo usput spominju tehnike ekonomske analize i analitička dostignuća. U suprotnom pristupu, analitička su dostignuća centralni, a vrijednosni stavovi – sporedan predmet razmatranja. U trećem, holističkom pristupu (o kojem Schumpeter ne govori) vrednosni sudovi i tehnike analize ne razdvajaju se na dva suprotna “tabora”, već se razmatraju u njihovoj međuovisnosti kao dio šire cjeline.

Opće karakteristike Schumpeterove “Povijesti ekonomske analize”

Schumpeter prihvaća drugi, tzv. uži pristup povijesti ekonomije iz koje se izdvajaju neki njeni elementi i uzimaju kao glavni predmet istraživanja. Slijedeći taj pristup, Schumpeter za glavni predmet istraživanja uzima tehnike ekonomske analize i njihovo napredovanje kroz povijest, nastojeći (ali bezuspješno) da te tehnike analize očisti od vrijednosnih sudova i ideologija. Analizu vrijednosnih sudova, ciljeva i ideologija Schumpeter ipak, ni deklarativno, sasvim ne napušta, već to tretira kao usputan i sporedni zadatak. Poistovjećujući (što je pogrešno) ekonomsku znanost s intrumentaliziranim znanjem, tj. s tehnikama analize, Schumpeter predlaže da “analiziramo sam znanstveni proces da bismo vidjeli gdje ideološki elementi mogu u njega ući i koja su naša sredstva da ih prepoznamo i odstranimo.”²⁶ “Nećemo, naravno, - kaže Schumpeter - zanemariti opće stanje oko ekonomske misli u kojem su, u različitim vremenima, analitičari obavljali svoj rad. Ali to stanje i njihove povijesne promjene nikad nisu naš glavni predmet

²⁵ Isto, str. 36.

²⁶ Isto, str. 35.

interesa. Ono ulazi kao stimulativni ili destimulativni utjecaj na analitički rad koji će ostati glavni junak kroz cijelu našu dramu.”²⁷ Spomenuto “opće stanje oko ekonomske misli” Schumpeter opisuje veoma detaljno, i često mu posvećuje više prostora nego – svom “glavnom junaku”!? Nakon toga čitatelj Schumpeterove “Povijesti....” teško može iz cjeline teksta izdvojiti ono što Schumpeter naziva “napredak u tehnikama ekonomske analize.” Upravo zbog razdvajanja “glavnih junaka” i pozornice njihova djelovanja, čitatelj, isto tako, teško može uočiti i izdvojiti drugu vrstu napretka, tj. napredak ljudskoga roda u oslobađanju od ideoloških i političkih zabluda. U prostoru veza i odnosa između znanosti i ideologije, Schumpeter je, dakle, dobro uočio problem i dobro postavio zadaću historičara, ali ga sam nije dobro obavio. Razlozi su mnogobrojni, a glavni su, čini se ovi: prvo, tretiranje ideologije (koja ima polivalentna značenja) kao iskrivljene slike svijeta (što i mnogi marksisti čine), bez znanstvenih elemenata u njoj; i drugo, sužavanja znanstvenih elemenata povijesti ekonomske misli na tehnike ekonomske analize. To je sužavanje vidljivo i iz ove njegove rečenice:

“Pod povijesti ekonomske analize razumjevamo - ističe Schumpeter - povijest intelektualnih napora ljudi da *shvate* ekonomske pojave, ili, što izlazi na isto, povijest analitičkih ili znanstvenih aspekata ekonomske misli.”²⁸ Ako se tehnike analize zasnivaju na nekoj viziji stvarnosti, odnosno na nekoj ideologiji, tada bi, historičari prateći napredak u tehnikama analize, morali procjenjivati i kretanje, tj. regres, stagnaciju ili napredak u oslobađanju od ideoloških, ekonomsko-političkih i drugih zabluda - koje su u nekom vremenu i narodu tretirane kao znanost i imale ulogu pokretačke snage (motiva) u ponašanju pojedinaca, socijalnih grupa, država i drugih institucija. Sociolozi znanja upozoravaju nas da su u povijesti ljudskoga roda zablude imale isto tako veliku (ako ne i veću, značajniju) ulogu nego što su je imale istinite ideje. U kretanju ljudskoga duha istine i zablude stalno se prate i isprepleću. Čini se da je to imao u vidu i veliki francuski filozof, matematičar, sociolog i ekonomist Antoyne Condorcet (Antoan Kondorse, 1743-1794) kada je pisao: “Povijest općih zabluda i način na koji su opće zablude uvedene u narod i raširene u njemu... jeste dio historijske slike progresa ljudskoga duha.”²⁹

Zapostavljajući pitanje regresa ili napretka u oslobađanju od zabluda, Schumpeter ističe da je osnovna svrha njegovog istraživanja “opisati ono što bismo mogli nazvati procesom geneze znanstvenih ideja - procesom u kojem ljudski napori da shvate ekonomske pojave, proizvode, poboljšavaju i ruše analitičke strukture u neprekidnom slijedu.”³⁰ (Istaknuo Đ. M.). Proces geneze znanstvenih ideja u

²⁷ Isto, str. 33.

²⁸ J. A. Schumpeter: “Povijest ekonomske analize”, I., Informator, Zagreb, 1995., svezak prvi, str. 3.

²⁹ Antoyne Condorcet: “Esquisse d’un tableau historique des progres de l’esprit humain”. (Nacrt jedne povijesne tablice napretka ljudskog duha), 1795.

³⁰ Schumpeter, navedeno djelo, svezak prvi, str. 5.

ekonomici, u osnovi se, smatra Schumpeter, ne razlikuje od analognih procesa u egzaktnim znanostima.

Bitne (spoznajno valjane i korisne) osobine Schumpeterove povijesti ekonomike izražene su u ovim njegovim tezama: "Prvo, predmet ekonomike je u biti jedinstven proces u povijesnom vremenu. Nitko se ne može nadati da će razumjeti ekonomske pojave neke epohe, uključujući i sadašnju, ako adekvatno ne vlada povijesnim činjenicama i adekvatnom dozom povijesnog smisla ili onoga što možemo nazvati povijesnim iskustvom. Drugo, povijesni pregled ne može samo odražavati čisto ekonomske činjenice, već nužno i 'institucionalne' činjenice koje nisu čisto ekonomske : prema tome on pruža najbolju metodu za razumjevanje međusobne povezanosti ekonomskih i neekonomskih činjenica i kako bi različite društvene znanosti morale biti povezane"³¹ (Istaknuo Đ. M.). "Prema tome , svaka rasprava koja pokušava prikazati 'sadašnje stanje znanosti' stvarno prikazuje metode, probleme i rezultate koji su povijesno uvjetovani i koji imaju smisla samo u odnosu prema povijesnoj pozadini iz koje izvire. Da kažemo istu stvar nešto drugačije: stanje neke znanosti u nekom vremenu uključuje njezinu povijest i ne može se na zadovoljavajući način prikazati, ako se ta implicitna povijest ne učini eksplicitnom".³²

Znanstvenu je analizu potrebno razlikovati od rasta ekonomskog znanja - ako se ono zbiva u pojedinim školama ekonomskog mišljanja. "Znanstvena analiza - kaže Schumpeter - nije naprosto logički konzistentan proces koji počinje s nekim jednostavnim pojmovima i onda pravolinijski povećava količinu znanja. Ona nije naprosto sve veće otkrivanje objektivne istine - kao što je, na primjer, otkrivanje porječja Konga. Ona je više neprestana borba s ostvarenjima naših vlastitih umova i umova naših prethodnika i 'napreduje', ako uopće 'napreduje', u cik - cak liniji, ne kao logika, već kao utjecaj novih ideja, ili opažanja ili potreba, i to onako kako diktiraju sklonosti i temperament novih ljudi."³³

Klasična situacija i "standardno mjerilo napretka"

Slijedeći svoju koncepciju ekonomike, Schumpeter ističe: "Razvitak analitičkog rada, koliko god bio remećen interesima i stavovima zainteresiranih grupa, pokazuje karakterističnu osobinu koja je potpuno odsutna u povijesnom razvoju

³¹ Isto, str. 11-12.

³² Isto, str. 4. Upravo takva povijesna svijest o ekonomiji nedostaje našim ekonomistima. Ne mogu je ni imati, jer se ona ne proizvodi i ne širi na ekonomskim fakultetima u našoj domovini. U formiranju nastavnih planova, na početku devedestih godina, "Povijest ekonomske misli" kao znanstvena i nastavna disciplina, jednostavno je izbačena iz većine ekonomskih fakulteta u Hrvatskoj, a za račun širenja raznih specijalističkih kolegija iz područja poslovne ekonomije. Zadržana je samo na Ekonomskom fakultetu u Zagrebu gdje se predaje samo na smjeru teorijske ekonomije, koji upisuje i sluša veoma mali broj studenata.

³³ Isto, str. 4.

ekonomske misli kao i povijesnom slijedu sistema političke ekonomije.” Ta karakteristična osobina, prema Schumpeteru, jest mogućnost objektivnog utvrđivanja znanstvenog napretka u tehnici analize raznih ekonomskih problema, kao što je, recimo problem konkurentskih cijena. U tom slučaju, smatra Schumpeter, možemo govoriti o znanstvenom napretku u ekonomici u vremenu od J. S. Milla do P. Samuelsona, u “istom smislu u kojem možemo govoriti da postoji tehnološki napredak u vađenju zubi između vremena J. S. Milla i našeg vlastitog”.

“Naša sposobnost da govorimo o napretku u tim slučajevima očigledno je posljedica činjenice da postoji široko prihvaćen standard, ograničen naravno na grupu stručnjaka, koji nam omogućuje da razvrstamo različite teorije konkurentске cijene u niz čiji se svaki član može nedvojbeno nazvati višim od prethodnog. Dalje zapažamo da je taj raspored povezan s tokom vremena u smislu da kasnija teorija konkurentске cijene gotovo uvijek zauzima više mjesto u nizu analitičkog savršenstva: kada to nije slučaj, to je moguće pripisati izvananalitičkim i, u tom smislu, neredovnim utjecajima.” (Istaknuo Đ.M.) Sve to pokazuje da je Schumpeter napredak ekonomske znanosti razumijevao kao usavršavanje i akumulaciju znanja, odnosno analitičkih tehnika - unutar jedne škole koju je preferirao, a ne, recimo - kako to čini Thomas Kuhn - kao smjenjivanje paradigmi koje sadrže ne samo pojmove i teorije, tehnike analize, itd., već i ono što Schumpeter naziva “vizija stvarnosti”.

Nasuprot ekonomskoj analizi, nastavlja dalje Schumpeter, u povijesti ekonomske misli ili u nizu sustava političke ekonomije ne možemo, ističe on, govoriti o “znanstvenom napretku”, jer u njima “ne postoji valjan standard za interpersonalne usporedbe”, pa pojam napretka nema objektivno već samo subjektivno značenje, koje, prema Schumpeteru, nije značajno za povijest ekonomije.(!?) “Na primjer, ne bi - kaže Schumpeter - imalo nikakvog smisla govoriti o superiornosti ideja Karla Velikog o ekonomskoj politici, koje otkriva njegovo zakonodavno i administrativno djelovanje, nad ekonomskim idejama, recimo, kralja Hamurabija...” Mjesto nekog sklopa ekonomske misli u povijesnom nizu zbivanja razlikovat će se, kaže Schumpeter, prema vrednosnim sudovima suca, a za ostalo bit ćemo prepušteni našoj emocionalnoj, estetskoj ili političkoj preferenciji. “Doista - nastavlja dalje Schumpeter - možemo više voljeti svijet modernog diktatorskog socijalizma nego svijet Adama Smitha, ili obrnuto, ali svaka takva preferencija spada u istu kategoriju subjektivnih ocjena, kao što su, da plagiramo Sombarta, ljudske sklonosti za plavuše ili brinete.”³⁴

Schumpeterove poglede ovdje možemo samo kratko komentirati, izražavajući neka neslaganja s njegovim tezama i kritiku tih teza. Prvo, točno je da pojam napretka u znanosti pripada subjektivnim procjenama i da ga je veoma teško objektivizirati bez neke konvencije o pojmu napretka i standardnom mjerilu tog napretka. U spomenutim komparacijama Schumpeter je, čini se, pobrkao (i na isti rang stavio) razne vrste subjektivnih procjena (estetske, moralne, političke, ak-

³⁴ Isto, str. 34.

siološke ili vrijednosne te gnoseološke procjene) koje nemaju istu važnost i ulogu u analizi pitanja: postoji li, (i ako postoji - kako se mjeri i izražava) napredak u ekonomskoj znanosti. Za raspravu o tome pitanju važne su prvenstveno gnoseološke (a ne estetske i moralne) procjene, jer se znanost i znanstvenici (uključujući i ekonomsku znanost i povjesničare ekonomije) bave ponajprije pitanjem istinite spoznaje ekonomske stvarnosti i - ako istinu prihvate kao vrednotu - širenjem istina i otklanjanjem zabluda. Drugim riječima, važne su procjene ovih pitanja: je li neka teorija spoznajno valjana ili nije, tj. je li istinita ili pogrešna; doprinosi li rastu znanja (i svijesti o relativnosti tog znanja) ili rastu zabluda; proširuju li neke tehnike analize stvarnosti ljudska znanja i vještine ili usavršavaju vještinu manipulacije i navođenja ljudi na pogrešne zaključke, itd.

Drugo, napredak ekonomske znanosti možemo definirati kao progresivno kretanje ekonomskih teorija u nekom vremenu i prostoru prema nekome cilju. Cilj je aksiološka³⁵ kategorija i proizilazi iz prihvaćenog sustava vrednota. Ako istinitu spoznaju ekonomske stvarnosti (i otklanjanje zabluda) razumijevamo kao osnovni cilj ekonomske znanosti, tada i njezin napredak možemo razumjeti kao progresivno povećavanje njezine kognitivne moći. Svaka rasprava o napretku ili nazadovanju ekonomske znanosti pretpostavlja vrednovanje i vrednosne sudove o tome: što je "bolje", a što "lošije", što je "više", a što "niže". No, takve moralne vrijednosne sudove valja razlikovati od gnoseoloških vrijednosnih procjena, tj. od ocjena je li neko objašnjenje ispravno ili pogrešno. Ako za neko objašnjenje kažemo da je bolje od drugoga, to ne mora značiti da je istodobno i - ispravnije, bliže istini, itd. Termin "bolje" može značiti da je nešto bolje u smislu efikasnosti, obuhvatnosti, kompleksnosti itd., ali to ne mora, samo po sebi, biti i bliže istini, već može biti i dio novih zabluda, pogotovo ako se za cilj izabere korisnost, a ne istina, manipulacija, a ne socijalizacija, itd.

Objektivizirano mjerilo napretka u političkoj ekonomiji i ekonomici - može biti, recimo, spoznajna valjanost, odnosno istinitost neke teorije u smislu slaganja njenih sudova s ekonomskom realnošću. Drugo, "mjesto nekog sklopa ekonomske misli u povijesnom nizu zbivanja" uvijek se razlikovalo i razlikovat će se - "prema vrednosnim sudovima suca", jer se oni ne mogu isključiti iz procesa vrednovanja. U otvorenom i pluralističkom društvu, vrijednosni sudovi u znanstvenim raspravama i udžbenicima nisu sami po sebi problem - ako su njihova relativnost, njihove metodološke i etičke osnove - jasno izražene i podložne kritici, osporavanju, komparaciji s ostalim vrijednosnim sudovima itd. Problem nastaje kada se jedan vrijednosni sud, jedna koncepcija, jedan parcijalni pristup itd., nameće fizičkom silom ili sofisticiranim metodama okupacije i onesposobljavanja svijesti - i, u tom kontekstu, prikazuju kao jedino mogući i spoznajno valjani pristup, potiskujući sve ostale pristupe.

³⁵ Aksiologija (grčki: aksios= vrijedan i logos=nauka, znanost) filozofska je disciplina koja za predmet razmatranja ima ljudske vrednote. Njezin je osnivač H. Lotze koji je u djelu "Mikrokozmos I-III.", 1856-1864., postavio osnovice te discipline. Lotze je postavio tezu da su vrednote ono što izaziva u nama osjećaj ugode ili ono što želimo da se ostvaruje i da vrijedi kao poželjno i prakticirano stanje ljudskih odnosa.

Što je standardno mjerilo napretka u ekonomskoj analizi, tj. što je njezin *tertium comparationis*? U razmatranju ovog pitanja ni Schumpeter nije izbjegao (niti je mogao izbjeći) subjektivnost u izboru standardnog mjerila, odnosno kriterija vrednovanja. U procjeni rasta i napretka ekonomskog znanja Schumpeter se služi originalnom metodom i usporedbom nekog autora, njegovih tehnika analize, njegovih teorija itd. s tzv. klasičnom situacijom te usporedbom raznih klasičnih situacija u kretanju ekonomije kao znanosti. Klasična situacija u kretanju znanosti jest ono stanje znanosti koje T. Kuhn i njegovi sljedbenici, poslije, tj. od 1962., označuju terminom paradigma, poslije koje slijedi tzv. uobičajeno ("normalno") stanje znanosti unutar te paradigme.³⁶⁾

"Nakon razdoblja bujanja i ukrštanja analitičkog napretka nastupa razdoblje sistematizacije i zatvaranja dotadašnjih rezultata u cjelovit i široko prihvaćen sistem. Takvo stanje zrelosti Schumpeter naziva klasičnom situacijom, koju obično karakterizira neko standardno djelo. Schumpeter – ističe profesor Z. Baletić - prati analitički napredak po pojedinim autorima, ali njegov sistematski presjek daje kroz pregled takvih klasičnih situacija."³⁷ Pojedini autori ili škole i njihove tehnike analize uspoređuju se sa standardnim djelom i procjenjuje se njihovo mjesto, njihov doprinos u kretanju ka znanjima i tehnikama analize koja su formulirana u klasičnoj situaciji i njezinom standardnom djelu. Prednost je te metode - kako ističe Z. Baletić - u tome što omogućuje cjelovit uvid u neke karakteristične točke razvitka ekonomije. Nedostatak je to, što ne pokazuje kontinuitet razvitka i što nekim piscima, (obično osnivačima klasične situacije i piscima njezinih standardnih djela) daje preveliku važnost: njihove ideje i tehnike analize Schumpeter uzima kao vrhunac znanja i kriterij vrednovanja za sve ideje i tehnike analize koje su im prethodile ili su u istom vremenskom horizontu.

Prva klasična situacija nastala je na svršetku 18. stoljeća u engleskoj klasičnoj političkoj ekonomiji, odnosno u klasičnom liberalizmu. Standardno je djelo iz te teorijske situacije Smithovo "Bogatstvo naroda" (1776.). Druga klasična situacija nastala je oko sredine 19. stoljeća, a njezino je klasično djelo knjiga-udžbenik Johna Stuarta Milla pod naslovom "Načela političke ekonomije s nekim njihovim primjenama na društvenu filozofiju" (1848.). "Millovo djelo je bilo standardno zato što je imalo pretenzije na cjelovitost i konačnost i dosta se dugo zadržalo kao standardni udžbenik. Ali ono nije bilo najbolja sinteza dotadašnjeg razvoja, niti je samo po sebi bilo veliko analitičko dostignuće. Sam je Schumpeter dovoljno jasno vidio slabosti svog izbora, pa se u prikazu analitičke situacije gotovo jednako služi Ricardom, Marxom i Seniorom koliko i Millom. On je dobro uočio da je Mill više

³⁶ Vidi: T. Kun: "Struktura naučnih revolucija", Nolit, Beograd, 1974.; V. Afrić: "Struktura sociološke teorije", Naprijed, Zagreb, 1989.; Horst Hanuch, ed: "The Legacy of Joseph Schumpeter", E. Elgar Publishing, 1999. Sintagmu klasična situacija koriste R. B. Ekelund, Jr. i R. F. Hebert u knjizi: "Povijest ekonomske teorije i metode", "Mate", Zagreb, 1997., str.8. Tom se sintagmom koristi i Roger Backouse u knjizi "A History of Moder Economic Analysis", B. Blackwell, Oxford, 1985., str. 282.

³⁷ Z. Baletić: "Schumpeterova povijest ekonomske analize", Ekonomist, br. 2, 1997., str. 257.

razorio nego integrirao analitičke osnove klasične škole, a s druge strane, da je u analizi ponude i potražnje bliži Marshallu nego klasičnoj školi, s nezgodnom ocjenom da je to u Milla sve više ličilo na zbrku nego na čvrst i promišljen red. (sv. I., str. 498-500).

Posve je sigurno da bi Ricardo-Marxova analiza bila daleko impresivnija i reprezentativnija za stanje ekonomske analize do 1870. Zašto se Schumpeter ipak odlučio za Milla? Odgovor nije teško naći u njegovom nastojanju da dokaže kontinuitet analitičkog napretka između klasične škole (i ranijih pisaca) i marginalista (Jevons, Menger, Walras, Marshall) pod kraj stoljeća. Mill je Schumpeteru poslužio kao most prema novim pravcima građanske ekonomije, dok bi Ricardo i Marx bolje poslužili kao dokaz rascjepa, na koji je Marx inače ukazivao. Preko Milla Schumpeter je lakše branio svoju vlastitu koncepciju, ali njegov izbor Milla kao reprezentanta "klasične" situacije ostaje nedovoljno uvjerljiv."³⁸

Treća klasična situacija započela je marginalističkom revolucijom (1870. i 1871.), a traje sve do 1930-tih godina, odnosno do kejnesijanizma. Schumpeter ovdje "daje pregled razvoja ekonomske teorije koju je najbolje poznao, na čijoj izgradnji je sam surađivao i koju je najviše volio. To je jedan od najboljih prikaza tog dijela povijesti ekonomske analize, kako po ličnostima, tako i po teorijskim problemima."³⁹ Istaknuti su teoretičari tog razdoblja Jevons, Menger, Walras, Marshall, Bohm-Bawerk, Wieser, V. Pareto, J. B. Clark, Fischer i drugi.

Iz grupe spomenutih teoretičara Schumpeter izdvaja i najviše cijeni Leona Walrasa (1834.-1910.) i njegove radove iz područja čiste teorije ili pozitivne ekonomije. Preciznije rečeno, Walrasovu teoriju opće ekonomske ravnoteže Schumpeter smatra vrhuncem dotadašnjih (ali i kasnijih) analitičkih znanja. Primjenjuje je kao standardno mjerilo kretanja ekonomske analize prema tom vrhuncu ili u druge sfere, u druge vrste znanja ili zablude. Walrasa i njegovu teoriju opće ravnoteže Schumpeter tretira tako ponajprije zbog toga što slijedi fizikalnu koncepciju ekonomike i što u Walrasu i njegovoj teoriji vidi mogućnost ostvarivanja svog ideala, tj. želje za transformacijom ekonomike u strogu ili egzaktnu znanost kakva je fizika. U području čiste teorije Walras je, procjenjuje Schumpeter, "najveći od svih ekonomista" i to zbog toga što je "njegov sistem ekonomske ravnoteže... jedino djelo jednog ekonomiste koje može izdržati usporedbu s dostignućima teoretske fizike."⁴⁰ Premda je, nastavlja Schumpeter, to Walrasovo djelo sada (1954.) zastarjelo, "njegov se sistem ekonomske ravnoteže još nalazi u temeljima većine najboljih teorijskih radova našeg vremena."

Walrasovu normativnu ili socijalnu ekonomiju Schumpeter ocjenjuje veoma loše i sa žaljenjem konstatira da je Walras čistoj teoriji i socijalnoj ekonomiji pridavao jednako značenje!? "Na žalost - piše Schumpeter - sam je Walras pridavao

³⁸ Isto, str. 258.

³⁹ Isto, str. 258.

⁴⁰ Schumpeter A.: "Povijest ekonomske analize", II., str. 690.

isto toliku važnost svojim sumnjivim filozofijama o društvenoj pravdi, svom planu nacionalizacije zemlje, svojim projektima kontrole novca i drugim stvarima koji nikakve veze nemaju s njegovim veličanstvenim dostignućem na području čiste teorije”⁴¹

Četvrta klasična situacija nastaje s Keynesom i kejnzijanskom revolucijom u tridesetim i četrdesetim godinama. Ovaj je dio povijesti ekonomike nedovršen i fragmentaran, tako da - kako Z. Baletić kaže - on “više liči na dodatak knjizi nego na njezin ravnopravni dio. Neki odjeljci nisu izvorno ni pisani za knjigu, a negdje se radi o nedovršenim bilješkama”. Schumpeter je ipak ostavio dovoljno jasnu ocjenu J. M. Keynesa i njegovog analitičkog doprinosa koji je izražen u Keynesovoj knjizi “Opća teorija zaposlenosti, kamate i novca” (1936.). Kao što je zapostavio i podcijenio ulogu Ricarda, Schumpeter je, na isti način, podcijenio ulogu Keynesa u formiranju moderne makroekonomike. Keynes zapravo obnavlja Ricardovo naglašavanje značaja raspodjele u procesu ekonomske reprodukcije. On to čini u raspravama o (ne)jednakostima u raspodjeli dohotka i analizom sklonosti potrošnji i štednji kod raznih socijalnih grupa. Ta nas rasprava vodi prema socijalnoj ekonomiji koja prethodi “čistoj” teoriji, što Schumpeter izbjegava, želeći ostati na razini “čiste” teorije i njezinih tehnika analize. U tome Schumpeter ne uspijeva, jer se socijalna ekonomija u njegova objašnjenja vraća ponovo pod nazivom “vizija činjenica i značenja.”

Vizija činjenica i značenja - ističe Schumpeter - prethodi analitičkom istraživanju, a Keynesovo je istraživanje izvrstan primjer i dokaz za tu tezu. Keynes je, prema Schumpeteru, imao viziju ostarjelog kapitalističkog sustava u Engleskoj. Engleski kapitalizam bio je u krizi i stagnaciji. Keynes je imao viziju da se iz takvog stanja može i mora izići većim stupnjem korištenja postojećih kapaciteta i mjerama ekonomske politike, tj. regulacijom globalne efektivne potražnje koja stimulira povećanje ponude i vodi ka formiranju kratkoročne ravnoteže u uvjetima nepotpune zaposlenosti. Schumpeter ispravno procjenjuje da je Keynes opisao zatvoren i statički model privrede koji se sastoji od pet endogenih varijabli (narodni dohodak, zaposlenost, potrošnja, investicije i kamatna stopa) i novca koji je egzogena varijabla, jer se nalazi pod kontrolom države. Ovisnost tih varijabli o “psihološkim zakonima”, odnosno o funkciji potrošnje, funkciji investicija i funkciji sklonosti likvidnosti jesu - ističe Schumpeter - tri velika pojednostavnjenja iz kojih Keynes izvodi dalekosežne i teorijski neutemeljene zaključke o potrebi državne intervencije radi ostvarivanja ravnoteže u uvjetima nepotpune zaposlenosti (što osporavaju neoklasičari) i njegove vizije izlaza iz krize.

U interpretaciji i ocjeni J. M. Keynesa, Schumpeter ovdje, očito, brani prethodno neoklasičnu poziciju i njezinim vizijama i stavovima pokušava interpretirati i procijeniti drugu paradigmu, odnosno novu klasičnu situaciju. (Takvu situaciju možemo nazvati - klasičnom metodološkom greškom povjesničara ekonomije!). Zbog toga Schumpeter dolazi do dvojbenih, pogrešnih i i nepovoljnih

⁴¹ Isto, str. 690.

ocjena Keynesa kojeg upoređuje s Ricardom, smatrajući da obojica predstavljaju zastranjivanje od glavnog smjera kretanja ekonomske analize. “Keynes je - ističe Schumpeter - bio ravan Ricardu i po tome što je njegovo istraživanje izrazit primjer onoga što smo ranije nazvali ricardovskom manom, naime običaja da težak teret praktičnih zaključaka natovari na oskudno temeljno načelo koje tome nije doraslo, ali koje se u svojoj jednostavnosti nije činilo samo privlačnim već i uvjerljivim.”⁴²

Schumpeter ovdje slijedi interpretaciju Keynesa koju je profesor John Hicks izložio u članku “Mr. Keynes and the ‘Classics’” (*Econometrica*, April, 1937.). Hicksova interpretacija Keynesove “Opće teorije zaposlenosti, kamate i novca” poslije će (u pedesetim godinama) postati temelj Hicks-Samuelsonove neoklasične sintezu uz pomoć koje neoklasična škola integrira Keynesa u svoje okvire i tretira ga samo kao poseban slučaj u kretanju neoklasične škole. Osnovna Hicksova i Schumpeterova ocjena Keynesa izražena je u njihovom stavu da Keynes nije dao značajniji doprinos ekonomskoj teoriji, već je, u svom statičkom modelu privrede, dao značajniji doprinos ekonomskoj politici. U “Općoj teoriji zaposlenosti, kamate i novca” Keynes je, prema Schumpeteru, skupio i sistematizirao ideje koje su bile raširene u njegovom vremenu. To je točno, ali to ne umanjuje Keynesovu ulogu u povijesti ekonomske misli.

Keynesov doprinos ekonomskoj analizi, prema Schumpeteru, više je posredan. Drugi su, naime, pisci, polazeći od njegova modela, dodali dinamička razmatranja, pa je Keynes na taj, posredan način, pridonio razvitku moderne makroekonomike. “Schumpeter dalje tvrdi da će u povijesti ekonomske misli važnije mjesto zadržati Keynesove preporuke za ekonomsku politiku, nego njegov analitički doprinos. Takva bi ocjena – ističe s pravom profesor Baletić - mogla biti uvjerljiva, da Keynes nije, nasuprot, walrasovskoj tradiciji, teorijski obrazložio potrebu ekonomske politike i sam dao važan doprinos razradi teorije ekonomske politike, što je Schumpeter olako izgubio iz vida.”⁴³

⁴² Isto, str. 981. Vidi još i prvi svezak, str. 463. u kojem Schumpeter govori o Ricardovom “zastranjivanju”. Kao što je Schumpeter davao loše ocjene o Keynesu, isto tako je i J. M. Keynes davao loše ocjene o Walrasu kojeg Schumpeter smatra vrhuncem ekonomske znanosti. U jednom pismu J. Hicksu, Keynes piše: “Nadam se da ću Vas jednom moći uvjeriti da Walrasovska teorija i slične sheme graniče s potpunom besmislicom”, vidi: “*Zeitschrift für Nationalökonomie*”. No. 1, 1975., str. 4-5; i R. Entov: “Veličie” i padenie krivoj Fillipsa”, “*Mirovaja ekonomika i međunarodne otnošenija*”, No. 3, 1983., str. 72. Zanimljivo je da je J. M. Keynes negativno ocjenjivao i Marxov “Kapital”. Ovu Marxovu knjigu Keynes je ocijenio kao “zastarjeli ekonomski priručnik ... ne samo pogrešan s ekonomskog gledišta, nego i bez interesa za moderni i bez mogućnosti primjene u njemu.” Vidi: J. M. Keynes: *Essays in Persuasion*, str. 300.

⁴³ Z. Baletić: “Schumpeterova povijest ekonomske analize”, *Ekonomist*, br. 2, 1997., str. 260.

Schumpeter i moderna metodologija ekonomije

Schumpeter i njegova knjiga "Povijest ekonomske analize" značajno su utjecali na mnoge kasnije povjesničare ekonomske misli koji su se koristili Schumpeterovim idejama i ocjenama u pisanju udžbenika iz ove znanstvene discipline. Taj je utjecaj, ipak, najizrazitiji kod povjesničara koji dolaze iz neoklasične škole i koji, slijedeći Schumpetera, povijest ekonomije percipiraju i pišu, uglavnom, kao povijest neoklasične škole i njezine ekonomske analize. Neoklasičnoj školi i njezinim idejama, tehnikama analize i teoretičarima, oni obraćaju najveću pažnju i daju najviše prostora. Ostalim teoretičarima i školama mišljenja nastalima prije neoklasike, poslije marginalističke revolucije ili koje se razvijaju u istom povijesnom vremenu, neki moderni sljedbenici Schumpetera posvećuju relativno malo pažnje i malo prostora, tretirajući ih kao "stepenice" koje vode prema neoklasičnoj školi ili kao alternativne pristupe koji odstupaju od neoklasične škole, odnosno od "glavne struje ekonomike", (mainstream of economics), kako neoklasičari sami sebe vole nazivati. Takvi sljedbenici Schumpetera jesu, na primjer, Roger Backhouse,⁴⁴ R. B. Ekelund, Jr., i J.R. Hebert.⁴⁵

U modernoj filozofiji i metodologiji ekonomije Schumpeterov utjecaj mnogo je manji nego u povijesti ekonomske misli. Njegove metodološke koncepcije o "klasičnoj situaciji" u povijesti ekonomske misli, zatim ideja o "viziji ekonomije" itd., nisu podrobnije razvijane u modernoj filozofiji i metodologiji ekonomije. U tim se disciplinama spomenuti Schumpeterovi termini pojavljuju pod drugim nazivima i s nešto drugačijim sadržajima. Spomenute Schumpeterove ideje i koncepcije mogu se usporediti s nekim koncepcijama koje razvijaju T. Kuhn, I. Lakatos i drugi znanstvenici koji se bave filozofijom i metodologijom znanosti.

Prije tih usporedbi ovdje se moramo podsjetiti da su glavni modoeni metodološki programi ("softwares") za razumijevanje, analizu i procjenu ekonomskih (i ostalih) znanstvenih teorija, ovi:

- (1) Poperov falsifikacionizam
- (2) Kuhnove paradigme
- (3) Lakatosevi znanstveno-istraživački programi
- (4) Papinove linije istraživanja.

Ti se metodološki programi koriste u različitim znanstvenim područjima i disciplinama. U povijesti ekonomske misli upotrebljavaju se Kuhnove paradigme, a najviše Lakatosevi znanstveno-istraživački programi. Ovdje ćemo zbog toga usporediti Schumpeterove pojmove i koncepcije s pojmovima i koncepcijama koje su ponudili T. Kuhn i I. Lakatos, pretpostavljajući da su Kuhnovi i Lakatosevi

⁴⁴ Vidi: R. Backhouse: "A History of Modern Economic Analysis", B. Blackwell, Cambridge USA, 1991.

⁴⁵ Vidi: Ekelund R. B., Jr. i Hebert R. F.: "Povijest ekonomske teorije i metode", Treće izdanje, Mate, Zagreb, 1997.

“softwares” za analizu i procjenu ekonomskih (i drugih) znanstvenih teorija - poznati našim čitaocima. Ono što Schumpeter naziva “klasičnom situacijom” u povijesti ekonomije, Thomas Kuhn i njegovi slijedbenici u metodologiji ekonomije (od šesdesetih godina do sadašnjeg vremena) označuju, kako je već rečeno, terminom paradigma.

Pojam paradigme kod Kuhna, tj. u njegovoj knjizi “Struktura naučnih revolucija” (1962.) prilično je neprecizno određen. Zato je Kuhn, u kasnijim raspravama, dopunjavao sadržaj svoje koncepcije o ulozi paradigmi u razvitku znanosti. Ne ulazeći detaljnije u te rasprave, paradigmu možemo definirati kao osnovno, cjelovito, sustavno objašnjenje stvarnosti koje mnogi znanstvenici i korisnici ideja dugo vremena smatraju vrhuncem znanja i uzorom koji valja slijediti i primjenjivati u svom načinu mišljenja i ponašanja. Nakon pojave paradigmatškog (uzornog) objašnjenja slijedi faza tzv. normalne znanosti (kretanje znanstvenog mišljenja unutar prihvaćenog paradigmatškog objašnjenja), zatim faza anomalija, kriza, znanstvena revolucija iz koje nastaju nove paradigme koje zamjenjuju prethodnu.

Kuhn, čini se, nije poznao koncepciju klasičnih situacija kojom se Schumpeter koristi kao metodološkim programom za procjenu stanja i napretka ekonomske znanosti. U povijesti ekonomije Schumpeter, kako smo vidjeli, pronalazi niz klasičnih situacija, odnosno niz paradigmi, ali se ne bavi detaljnije njihovim odnosima i međusobnim smjenjivanjem klasičnih situacija u ulozi dominantne i vodeće paradigme. Kuhn, naprotiv, smatra da u jednoj zreloj znanosti može postojati samo jedna paradigma.

Ono što Schumpeter naziva “vizija stvarnosti” ili “predanalitički spoznajni čin koji nudi grubi materijal za kasnije rezultate”, drugi autori (D. Mair i A. Miller, J. Robinson, G. Myrdal) to nazivaju “pogled na svijet”, “ideološke vrednote”, “ideologija”, “subjektivni i politički faktori u procesu spoznaje”, itd.⁴⁶ Schumpeterovu metodologiju možemo, dalje, komparirati i s Lakatosevom metodologijom znanstveno istraživačkih programa. Schumpeterov pojam “vizije ekonomije”, ima kod njega onu ulogu koju u Lakatosevom znanstveno-istraživačkim programima ima pojam “tvrde jezgre”. To su dijelovi istraživanja koje znanstvenici, obično, ne smatraju spornima, već ih prihvaćaju kao pretpostavke daljih analiza i objašnjenja stvarnosti. Schumpeterova “kutija s alatima”, odnosno tehnike ekonomske analize, imaju onu ulogu koju u Lakatosevoj metodologiji ima pojam “zaštitnog omotača” koji se nalazi oko “tvrde jezgre” znanstvenih teorija.⁴⁷ Sve to pokazuje da je Schumpeter zanimljiv i za metodologiju ekonomije.

⁴⁶ Vidi: D. Mair and A. Miller, eds: “A Modern Guide to Economic Thought”, str.9-10. R. Backhouse: A “History of Modern Economic Analysis”, str. 282.; J. Robinson: “Ekonomska filozofija”, str. 3, 12-13.

⁴⁷ Neke od ovih komparacija nalazimo i u knjizi: M. Blaug: “The Methodology of Economics”, str. 34. M. Blaug je na drugome mjestu, interpretirao i ocijenio Keynesove ideje, koristeći se Lakatosevom metodologijom znanstveno-istraživačkih programa. Blaug je J. M. Keynesu dao veću ocjenu i značajniju ulogu nego Schumpeter.

Zaključne napomene

Schumpeterov pristup ekonomiji kao vrijednosno neutralnoj znanosti, osim njezine otvorenosti i tolerantnog odnosa prema normativnim teorijama, ipak predstavlja (a) primjer parcijalnog pristupa razumijevanju predmeta istraživanja u ekonomiji kao znanosti i (b) primjer parcijalnog pristupa u izboru predmeta istraživanja u povijesti ekonomije. On sam nije dosljedno slijedio svoj pristup, jer je njegova "Povijest ekonomske analize" (1954.) puna subjektivnih procjena i vrednosnih sudova - zbog kojih mu kasnije generacije ekonomista i studenata moraju biti zahvalne. Pored toga, ni Schumpeter, niti ostali sljedbenici neoklasične ekonomike ne mogu dati zadovoljavajuće objašnjenje na pitanje: zašto najveći dio ekonomike kao znanosti zasnivaju na subjektivnim procjenama potrošača i proizvođača, tj. na subjektivnoj teoriji korisnosti, odnosno na individualnoj psihologiji - ako subjektivne procjene i vrijednosni sudovi ne pripadaju znanosti! Moderni su neoklasičari, čini se, zaboravili ili ignoriraju, jednu važnu (i na prvi pogled paradoksalnu) spoznaju koja dolazi iz sociologije znanja, ekonomske metodologije i ekonomske filozofije, a koju možemo ovako formulirati:

Osnovni je paradoks znanosti (uključujući i ekonomsku znanost) u tome što ona počiva na psihološkim, etičkim, političkim i drugim neznanstvenim pretpostavkama koje ona preuzima iz drugih misaonih sustava!⁴⁸ Mnogi sporovi između raznih grupa ekonomista, recimo između kejnzijanaca i monetarista, nastaju zbog toga što se njihve paradigme (ili linije istraživanja), njihove teorije i politike, često zasnivaju, "u krajnjoj liniji, na neproverljivim metafizičkim postulatima i zato ne mogu međusobno komunicirati, jer se u raspravama vrlo brzo dođe do tih bazičnih postulata."⁴⁹

U rješavanju pozitivno-normativne dihotomije, Schumpeter je ekonomiku koncipirao uglavnom kao pozitivnu znanost, pokušavajući je približiti klasičnoj Newtonovoj fizici, odnosno mehanici. To su zastarjela vizija i zastarjeli uzor nadvladan novim paradigmama u fizici (Einsteinova teorija relativiteta, atomska fizika, kvantna fizika i teorija kaosa). Ekonomski teoretičari i analitičari ne prate dovoljno promjene i dostignuća moderne fizike. Zato oni ekonomsku stvarnost još opisuju i koncipiraju uglavnom uz pomoć termina iz klasične fizike (kao što su, tržišni mehanizam, ravnoteža itd.)⁵⁰ Zapostavlja se pitanje utjecaja, recimo, kvan-

⁴⁸ Vidi detaljnije u knjigama: Đuro Šušnjić: "Metodologija", Čigoja štampa, Beograd, 1999.; Daniel M. Hausman and Michael S. McPherson: "Economic Analysis and Moral Philosophy", Cambridge University Press, Cambridge, 1966.

⁴⁹ L. Pejić i M. Jakšić: "Principi ekonomije", Savremena administracija, Drugo izdanje, Beograd, 1991., str. 308.

⁵⁰ O utjecaju klasične fizike na ekonomiju i medicinu vidi detaljnije u knjigama: F. Capra: "Vrijeme preokreta", Globus, Zagreb, 1986., str. 109-306.; Capra Fritjof: "Tao fizike", Opus, Beograd, 1989.; Pejić Lazar i Miomir Jakšić: "Doktrine velikih ekonomista", Ekopres, Beograd, 1991., str. 10-11. S. Bowlws i R. Edwards: "Razumijevanje kapitalizma", Školska knjiga, Zagreb, 1991., str. 15.; Ronald Mik: Smith, Marks i poslije njih, Istraživačko-izdavački centar, Beograd, 1981., poglavlje: "Uspion i pad pojma ekonomske mašine", str. 205-218. U knjizi "Tao fizike", veliki fizičar F. Capra

ne fizike i teorije kaosa, na viziju ekonomske stvarnosti, zatim na razumijevanje ekonomskog sistema i ekonomske politike. (To je, čini se, važna zadaća sadašnjih i budućih generacija ekonomskih teoretičara i analitičara). Osim veze s fizikom, ekonomija kao znanost, ima vezu i s tehnologijom, filozofijom, etikom, matematikom, politikom i ideologijom. Ekonomika, kao znanstvena disciplina i ekonomija kao znanstveno područje (skup raznih ekonomskih disciplina) imaju svoje filozofske, etičke i političke dimenzije koje čine osnovu i dio te znanosti. O njima je potrebno otvoreno raspravljati, što Schumpeter i čini, premda ih isključuje iz užeg pojma ekonomike. Pri tome, kako je i Schumpeter isticao, valja razlikovati zainteresiranu obranu neke vrednote (slobode, pravednosti, demokracije, efikasnosti itd.) od ideološki iskrivljene analize, što se ubrajaju u zadaće analitičara i povjениčara ekonomske i političke misli.

Schumpeter je dobro uočio problem i ponudio jedno rešenje (redukcija ekonomije na ekonomiku i povijesti ekonomije na povijest ekonomske analize) koje neke grupe ekonomista prihvaćaju, a druge odbacuju. Tako je problem konceptualizacije povijesti ekonomije do danas ostao otvoren i aktualan.

Ako Schumpeterovu koncepciju povijesti ekonomije promatramo sa stajališta modernih tendencija u filozofiji, metodologiji i povijest ekonomije, tada možemo reći da je on, na specifičan i veoma opširan način, izložio istoriju samo jednog dijela ekonomije, tj. povijest ekonomike. Pritom je više koristio kartezijansko-euklidovski (njutnovski), nego babilonski (odnosno ajnštajnovski i holistički) način mišljenja o ekonomiji kao znanosti. Specifičnosti Schumpeterove koncepcije su ove:

Slijedeći pozitivizam i empirizam kao metodološko-filozofske osnove ekonomije, Schumpeter razgraničuje pozitivne i normativne teorije, naglašujući da je za povijest ekonomije najznačajnije pratiti razvitak pozitivne ekonomije i tehnika ekonomske analize, smatrajući da se one u povijesnom nizu mogu razvijati i objektivno vrednovati, a normativne teorije ne mogu.

Schumpeter ekonomiku i ekonomski sistem promatra sa stajališta mehanike i opisuje ih (isto kao i mnogi drugi predstavnici neoklasike) terminima preuzetima iz klasične fizike (tržišni mehanizam, ravnoteža, itd.). Zbog novih faza razvitka fizike i zbog njihova utjecaja na percipiranje i tumačenje ekonomske realnosti, Schumpeterova (i ostale mehanicističke vizije ekonomije) zastarjele su. Ako ekonomiju i danas želimo promatrati i opisivati pomoću koncepcija i termina koje preuzimamo iz fizike, tada se moramo koristiti najnovijim dostignućima fizike⁵¹ (tj.

jasno ističe da promjena sistema vrednota kod istraživača utječe na rezultate njegovog istraživanja tako "savremena fizika dovodi u pitanje mit o vrednosno-neutralnoj nauci" (str.17). Vidi: F. Capra: "Tao fizike", Opus, Beograd, 1989., str. 17.

⁵¹ O utjecaju fizike na formiranje, kretanje i sadašnje stanje ekonomije kao znanosti vidi više u knjizi: Fritjof Capra: "Vrijeme preokreta", Znanost, društvo i nastupajuća kultura, Globus, Zagreb, 1986. U tom je kontekstu zanimljiva i knjiga: J. Rifkin: Entropy, Bantam, London, 1981. Ona je kod nas prevedena pod pogrešnim i čudnim nazivom: J. Rifkin: "Posustajanje budućnosti", Naprijed., Zagreb., 1985.

kvantnu teoriju i teoriju kaosa). (Čini se da problem stagflacije još nije riješen, pored ostalog i zbog toga što još upotrebljavamo zastarjele vizije ekonomskih procesa, u kojim se, posebno na relaciji monerani sektor - realni sektor, često pretpostavljaju reverzibilnost i mehaničke veze, koje su u stvarnosti mnogo složenije i ne-reverzibilne.) U tom se kontekstu čini da je otvoren ili tzv. babilonski (Einsteinovski ili holistički) pristup ekonomiji i povijesti ekonomije širi i plodniji od zatvorenog ili tzv. cartezijanskog, njutnovskog načina ekonomskog mišljenja.⁵²

Schumpeterova knjiga "Povijest ekonomske nalize", zbog navedenih razloga i zbog svoje opširnosti i zahtjevne razine, nije prikladna kao udžbenik iz povijesti ekonomske misli. Ona se - kako s pravom ističu J. B. Ekelund, Jr. i R.F. Hebert - može upotrebljavati samo kao dopunska literatura, odnosno kao "koristan enciklopedijski vodič kroz povijesne majstorije što ih je iskušavala ekonomska analiza"⁵³

LITERATURA

1. *Backhouse, Robert*: "A History of Modern Economic Analysis", B. Blackwell, Oxford, 1985.
2. *Baletić, Zvonimir*: "Schumpeterova "Povijest ekonomske analize", "Ekonomist", br. 2, 1977.
3. *Blaug, Mark*: "The Methodology of Economics", Cambridge University Press, Cambridge, 1992.
4. *Capra, Fritjof*: "Vrijeme preokreta", Globus, Zagreb, 1986.
5. *Capra, Fritjof*: "Tao fizike", Opus, Beograd, 1989.
6. *Dow, C. Scheila*: "The Methodology of Macroeconomics Thought", A Conceptual Analysis of Schools of Thought in Economics", E. Elgar, Cheltenham, UK, 1996.
7. *Ekelund, R. B., Jr. i Hebert, R. F.*: "Povijest ekonomske teorije i metode", Mate, Zagreb, 1997.
8. *Kun, Tomas*: "Struktura naučnih revolucija", Nolit, Beograd, 1974.
9. *Mair, Douglas and Miller G. Anne, eds*: "A Modern Guide to Economic Thought", E. Elgar, Aldershot. UK, 1991.
10. *Pejić, Lazar i Miomir, Jakšić*: "Doktrine velikih ekonomista", Ekopres, Beograd, 1991.

⁵²O otvorenom i zatvorenom modelu ekonomskog mišljenja vidi detaljnije u knjizi: Sheila C. Dow: "The Methodology of Macroeconomic Thought, A Conceptual Analysis of Thought in Economics", E. Elgar Cheltenham, UK, 1996., str. 10-21. Kritiku mehanicističkog poimanja ekonomije vidi još i u knjigama: S. Bowles i R. Edwards: "Razumijevanje kapitalizma", Školska knjiga, Zagreb, 1991., str. 14-15.; Ronald Mik: Smit, Marks i posle njih, "Deset ogleda o razvoju ekonomske misli", Beograd., 1981., poglavlje: "Uspon i pad pojma ekonomske mašine", str. 205-218.

⁵³ R. B. Ekelund, Jr. i R. F. Hebert: "Povijest ekonomske teorije i metode", Mate, Zagreb, 1997., str. 10.

11. Pejić, Lazar i Miomir, Jakšić: "Principi ekonomije", Drugo izdanje, Savremena administracija, Beograd, 1991.
12. Schumpeter, J. A.: "Povijest ekonomske analize", I, II, Informator, Zagreb, 1975.
13. Sesardić, N.: "Filozofija nauke", Nolit, Beograd, 1986.
14. Šušnjić, Đuro: Metodologija, Čigoja štampa, Beograd, 1999.

SCHUMPETER' S CONCEPT OF HISTORY OF ECONOMIC ANALYSIS AND MODERN METHODOLOGY OF ECONOMY

Summary

The author points that there are different concepts of *history of economy as a science* in economic literature. He demonstrates it by giving a review of different book titles from the field of history of economy. After that the author considers Schumpeter's concept of economy as a science as well as his concept of the history of economy. Both of these concepts were explained in Schumpeter's book *History of Economic Analysis* (1954). The author of the paper describes their essential characteristics and specialities. He argues that Schumpeter, first, reduces *economy* (as a science) to the *economics* and then- *the history of economy to the history of economic analysis*. Schumpeter did that in a very special and interesting way; however, he remains within positivism and the neoclassical school. Such approach does not generate holistic framework, but a partial, reduced and old-fashioned picture of economy. One to this and other reasons Schumpeter's book *History of Economic Analysis* is not adequate text-book of history of economy. It could be used only as one of the study guides to history of economic analysis. At the end of the paper the author compares the Schumpeter's concept of economy, on the one side, and modern methodology, on the other side.